

Neplatnosť fideikomisu, testamentárnej dispozície a záväzku z dôvodu neurčitosti predmetu plnenia v klasickom a justiniánskom rímskom práve¹

Róbert Brtko

Manuály rímskeho súkromného práva vychádzajúc z právnych textov justiniánskej kodifikácie na tému náležitosti obligačného plnenia vo všeobecnosti uvádzajú, že plnenie muselo: a) smerovať k uspokojeniu veriteľa (Ulpianus D. 45, 1, 38, 17; Iust. Inst. 3, 19, 4; 3, 19, 19), b) byť oceniteľné v peniazoch, pretože v legisakčnom a formulovom procese sudca mohol vyniesť odsudzujúci rozsudok len na určitú peňažnú sumu, c) objektívne a fakticky možné, d) dovolené, t. j. nesmeli byť v rozpore so zákonným zákazom alebo obchádzať zákonný zákaz alebo byť proti dobrým mravom, e) presne určené alebo aspoň určiteľné, pretože úplná neurčitosť plnenia spôsobovala nulitu právneho úkonu. Pokiaľ išlo o určiteľnosť predmetu plnenia, zmluvné strany sa mohli dohodnúť, že takéto upresnenie bude závislé buď na vonkajších okolnostiach alebo bude závislé na neskoršej dohode strán, či uvážení tretej osoby. Cieľom príspevku je prostredníctvom interpolačnej metódy pokúsiť sa dokázať nasledovné tézy: a) klasické rímske právo považovalo za neplatný záväzok, ktorého plnenie bolo celkom neurčité, ak by však takáto situácia nastala, justiniánske právo malo tendenciu zachrániť platnosť obligácie; b) v klasickom práve plnenie muselo byť určité alebo aspoň určiteľné v okamihu vzniku záväzku, avšak v budúcnosti ho mohla spresniť aj tretia osoba, ale nikdy nie jeden zo subjektov obligačného vzťahu.

Abstract:

This paper focuses on a critical analysis of the selected interpolated Roman law sources contained in the codification of the Emperor Justinian (now known as the Corpus iuris civilis) concerning the indeterminacy of fulfilment of an obligation. The paper demonstrates two theses through the interpolation method: a) classical Roman law considered void an obligation whose fulfilment was completely indeterminate, but if such a situation arose, Justinian law tended to preserve the validity of the obligation; b) in classical law, fulfilment had to be determinate or at least determinable at the time of the obligation, but could be specified in the future by a third party, but never by one of the subjects of the obligation relationship. The Justinian jurists (also called compilers) adapted classical law to the new economic and social conditions by means of interpolations, which are indicated in square brackets in the sources cited.

Keywords:

fulfilment of an obligation, interpolations, classical Roman law, Justinian Roman law

Autor:

prof. et doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.
Katedra rímskeho a cirkevného práva
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická
fakulta
robert.brtko@flaw.uniba.sk

Cite:

BRTKO, Róbert. Neplatnosť fideikomisu, testamentárnej dispozície a záväzku z dôvodu neurčitosti predmetu plnenia v klasickom a justiniánskom rímskom práve. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 7–15.

¹ Príspevok je výstupom z grantu APVV-18-0417 „Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva“.

Uvedieme niekoľko interpolovaných fragmentov týkajúcich sa povinností vyplývajúcich z odkazov a fideikomisov. Ulpian v 2. knihe Fideikomisov uvádza:

„Si cui annum fuerit relictum sine adiectione summae, nihil videri huic adscriptum Mela ait: sed est verior Nervae sententia, quod testator praestare solitus fuerat, id videri relictum: [si minus, ex dignitate personae statui oportebit]“ (Ulpianus D. 33, 1, 14)

„Mela hovorí, že pokiaľ je niekomu zanechaný ročný príspevok, ale bez pripojenia sumy, nie je možné sa domnievať, že mu bol zanechaný. Správnejší je však názor Nervy, podľa ktorého bol zanechaný vo výške, koľko poručiteľ obvykle dával. [Pokiaľ nie, sumu je potrebné stanoviť podľa dôstojnosti osoby]“.

Podľa Interpoláčného indexu text nachádzajúci sa v hranatých zátvorkách je interpolovaný justiniánskymi právnikmi.² Interpolácia nepriamo vyplýva nielen z jazykového prejavu, ale najmä z nasledovných úvah. Právnik Mela považoval fideikomis za neplatný, ak bol určitej osobe zanechaný každoročný príspevok bez uvedenia jeho výšky, a to preto, lebo predmet plnenia bol neurčitý. Právnik Nerva - s ktorého názorom sa stotožnil aj Ulpian - pripustil, že poručiteľ chcel, aby sa po jeho smrti pokračovalo vo vyplácaní ročného príspevku, a to vo výške, ktorú mu počas života zvyčajne vyplácal. Nerva a Ulpian týmto výkladom „zachránili“ platnosť fideikomisu. Z uvedeného jasne vyplýva, že Nerva a Ulpian by považovali za neplatný taký odkaz, ktorého predmetom by bolo vyplácanie príspevku bez uvedenia jeho výšky, pričom jeho vyplácanie by sa začalo po prvý krát až po smrti závetcu. V prípade, že by došlo k takejto situácii, justiniánski právnici nehľadali na logiku a v snahe za každú cenu zachrániť platnosť odkazu, výšku ročného príspevku účelovo určili na základe dôstojnosti osoby (*dignitas personae*). Títo byzantskí právnici 6. storočia (ktorí rímske právo študovali s mentalitou rétorov, filozofov a teológov a mali záľubu v teórii, definíciách, systematike a zovšeobecneniach) prostredníctvom interpolácie stanovili, že v uvedenej situácii výšku ročného príspevku má určiť úrad sudcu (*officium iudicis*). Vyplýva to aj z iného interpolovaného fragmentu právnika Iuventia Celsa, v ktorom justiniánski právnici dospeli k rovnakému rozhodnutiu.

„Rei publicae graviscanorum lego in tutelam viae reficiendae, quae est in colonia eorum usque ad viam Aureliam»: quaesitum est, an hoc legatum valeat. Iuventius Celsus respondit: propemodum quidem imperfecta est haec scriptura in tutelam aureliae viae, quia summa adscripta non est: potest tamen videri tanta summa legata, quanta ei rei sufficeret: si modo non apparet aliam fuisse defuncti voluntatem aut ex magnitudine eius pecuniae aut ex mediocritate facultatum, quam testatrix reliquit: [tunc enim officio iudicis secundum aestimationem patrimonii et legati quantitas definiri potest]“ (Celsus D. 31, 30).

„«Odkazujem Graviskej obci za účelom údržby a opravy cesty, ktorá leží na území ich kolónie až k via Aurelia». Objavila sa otázka, či je takýto odkaz platný. Iuventius Celsus odpovedal: predovšetkým takáto písomná dispozícia je celkom imperfektná (nedokonalá), lebo nie je určená suma. Je však možné sa domnievať, že bola odkázaná taká suma, aby na takýto účel bola postačujúca. Iba ak by sa ukázalo, že vôľa poručiteľa bola iná, buď s ohľadom na výšku

² LEVY, Ernestus–RABEL, Ernestus. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus II. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1931, s. 275.

takejto sumy alebo kvôli nie príliš veľkej možnosti zanechanej dedičke. [V takomto prípade môže na základe ocenenia majetku a odkazu úrad sudcu stanoviť, koľko bolo odkázané]³.

Predstavíme ďalší interpolovaný prameň, ktorý potvrdzuje našu hypotézu:

„*Cum alimenta per fideicommissum relicta sunt non adiecta quantitate, [ante omnia inspiciendum est, quae defunctus solitus fuerat ei praestare, deinde quid ceteris eiusdem ordinis reliquerit: si neutrum apparuerit, tum ex facultatibus defuncti et caritate eius, cui fideicommissum datum erit, modus statui debebit]*“ (Valens D. 34, 1, 22).

„Ak je fideikomisom zanechané výživné (alimenty) a nie je doplnené v akej výške, [predovšetkým je potrebné zistiť, čo porúčiteľ obvykle poskytoval, a potom, čo zanechal ostatným rovnakého spoločenského postavenia. Keby z toho nič nebolo zrejmé, vtedy je nutné určiť výšku na základe možností zomrelého a jeho náklonnosti k tomu, v ktorého prospech bol fideikomis zriadený]“.

Podľa uznávaných právnych romanistov 20. storočia, Interpolačný index naznačuje, že fragment bol vo veľkej miere prepracovaný, t. j. právna úprava v hranatých zátvorkách nepochádza z obdobia klasického práva.⁴ Z takto modifikovaného fragmentu nie je možné s istotou zistiť, či Valens⁵ považoval fideikomis s neurčitým plnením za neplatný ako ho pokladal právnik Mela (pozri Ulp. D. 33, 1, 14), alebo či ho považoval za platný ako právnici Nerva a Ulpian (pozri Ulp. D. 33, 1, 14) za predpokladu, že porúčiteľ zanechal výživné vo výške, ktoré obvykle dával. V každom prípade sa domnievame, že Valensov text nie je pôvodný a v označenej časti bol pozmenený.

V kontexte vyššie analyzovaných fragmentov uvedieme ďalší interpolovaný text právnika Alfena Vara, ktorý sa síce neupravuje problematiku odkazov alebo fideikomisov, avšak potvrdzuje našu tézu.

„*In testamento quidam scripserat, ut sibi monumentum ad exemplum eius, quod in via Salaria esset Publii Septimii Demetrii, fieret: nisi factum esset, heredes magna pecunia multare et cum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum repperiebatur, sed Publii Septimii Damae erat, ad quod exemplum suspicabatur eum qui testamentum fecerat monumentum sibi fieri voluisse, quaerebant heredes, cuiusmodi monumentum se facere oporteret et, si ob eam rem nullum monumentum fecissent, quia non repperirent, ad quod exemplum facerent, num poena tenerentur. respondit, si intellegeretur, quod monumentum demonstrare voluisset is qui testamentum fecisset, tametsi in scriptura mendum esset, [tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset], fieri debere: [sin autem voluntas eius ignoraretur, poenam quidem nullam vim habere, quoniam ad quod exemplum fieri iussisset, id nusquam exstaret, monumentum tamen omnimodo secundum substantiam et dignitatem defuncti exstruere debere]*“ (Alfenus D. 35, 1, 27).

„Niektor napísal v testamente, aby mu bol postavený pomník podľa vzoru toho, ktorý má Publius Septimius Demetrius na Soľnej ceste (*via Salaria*): pokiaľ sa tak nestane, mali byť dediči pokutovaní veľkou čiastkou. Keď ten pomník Publia Septimia Demetria nemohli nájsť,

³ Ohľadom interpolácie fragmentu pozri LEVY-RABEL, ref. 2, s. 249.

⁴ Napr. Emilio Albertario (+1948), Salvatore Riccobono (†1958), taktiež pozri LEVY-RABEL, ref. 2, s. 291.

⁵ Klasický rímsky právnik Aburnius Valens (nar. okolo r. 100 pred n. l.) bol príslušníkom sabiniánskej právnickej školy a pôsobil za vlády cisárov Trajána, Hadriána a Antonina Pia. Justiniánski kompilátori zaradili niekoľko fragmentov z jeho 7 kníh o Fideikomisoch do Digest.

ale bol tam pomník Publia Septimia Damu, o ktorom sa domnievali, že podľa neho chcel mať poručiteľ pomník, dedičia sa pýtali: aký druh pomníku majú postaviť, a pokiaľ by žiadny nepostavili, pretože by nenašli, podľa akého vzoru ho majú urobiť, či budú podliehať sankcii. Právnik odpovedal, že ak je poznať, na ktorý pomník chcel poručiteľ poukázať, hoci sa v znení testamentu vyskytla chyba, [napriek tomu] má byť postavený [podľa toho, ktorý mal zosnulý v úmysle označiť]. [Ak by však jeho vôľa nebola známa, sankcia bude neúčinná, pretože nikde nie je uvedené to, podľa čoho má postaviť. Pomník musí byť napriek tomu postavený, avšak len taký, aby zodpovedal pomerom a postaveniu poručiteľa]“.⁶

Použitie určitých výrazov a konštrukcií nachádzajúcich sa v hranatých zátvorkách, ako napr. „*sin autem*“; „*quidem – tamen*“; „*secundum substantiam*“ atď., silne naznačuje, že pôvodný text klasického právnika Alfena bol upravený. Fragment opisuje situáciu poručiteľa, ktorý sa pri písaní dispozície v závete dopustil neúmyselnej triviálnej chyby (lapsusu), t. j. zamenil mená dvoch osôb: namiesto Publia Septimia Damu použil Publia Septimia Demetria. Uvedené meno slúžilo ako vzor, v súvislosti s ktorým mali dedičia povinnosť postaviť pomník poručiteľovi. Podľa právnika Alfena takýto omyl však nezbavil dedičov povinnosti, keď zo skutkových okolností nepochybne vyplývalo, že išlo len o písomný lapsus poručiteľa a preto jeho vôľa (obsah plnenia) bola takto známa. Vo svetle interpolačnej metódy z fragmentu vyplýva, že podľa klasických právnikov povinnosť dedičov vyplývajúca z testamentárnej dispozície nevznikla, ak jej obsah nebol určitý a v momente jej vzniku ani určiteľný. V takomto prípade klasický právnik logicky konštatoval, že sankcia nebude účinná. Avšak v druhej – interpolovanej – časti fragmentu justiniánski právnici riešili hypotetickú otázku platnosti dispozície, keď jej obsah nebol poručiteľom nijakým spôsobom určený: „ak by jeho vôľa nebola známa“. Text upravili v prospech platnosti dispozície, t. j. povinnosť dedičov existuje a jej určenie má zodpovedať pomerom a postaveniu poručiteľa.⁷

Interpoláčny index poukazuje, že v rovnakom smere bol upravený aj Modestinov text prevzatý z jeho 11. knihy Odpovedí.⁸

„*Verba testamenti: "omnibus libertis nostris cibaria praestabitis pro arbitrio vestro, non ignorantes, quot ex his caros habuerim". Item alio loco: "prothymum polychronium hypatium commendo: ut et vobiscum sint et cibaria praestetis, peto". Quaero, an omnibus cibaria debent dari an his quos commendavit et cum heredibus esse iussit? Modestinus respondit [omnibus libertis cibaria relicta proponi, quorum modum viri boni arbitrio statuendum esse].“ (Modestinus D. 34, 1, 5).*

⁶ LEVY-RABEL, ref. 2, s. 308-309. Bližšie pozri: ČERNOCH, Radek. *Problematika překladu právních textů z latiny. Případová studie. Disertační práce.* Dostupné na internete: <<https://is.muni.cz/th/ztvb9/>> [cit. 2023-5-22].

⁷ V návaznosti na iné interpolovane texty justiniánski kompilátori ponechávali určenie obligačného plnenia na rozhodnutí sudcu, ktorý:

- a) má rozhodnúť ako čestný muž (D. 45, 1, 137, 2),
- b) musí mať stále pred očami spravodlivosť (D. 13, 4, 4, 1),
- c) rozhoduje v súlade so zásadami spravodlivosti (D. 17,1, 12, 9).

„*Keď sa stipulovalo „Sľubuješ dať v Efeze?“, to zahŕňa určitý čas. Vystáva otázka koľko času? A je lepšie postúpiť celú vec sudcovi [teda čestnému mužovi], ktorý uváži, ako dlho trvá starostlivému otcovi rodiny splniť to, čo sľúbil (...)*“ (D. 45, 1, 137, 2).

„*Skrátka, sudca, ktorý je na túto žalobu určený, musí mať stále pred očami spravodlivosť*“ (D. 13, 4, 4, 1).

„*Ak by si mi prikázal niečo kúpiť a ja to kúpim za svoje vlastné peniaze, budem mať žalobu z príkaznej zmluvy na vrátenie peňazí (...). O tom všetkom by mal rozhodnúť sudca v súlade so zásadami spravodlivosti*“ (D. 17,1, 12, 9).

⁸ Modestinus bol posledným s istotou zistiteľným významným klasickým právníkom. Pôsobil v prvej polovici 3. storočia.

„Slová testamentu: «Všetkým našim prepustencom bude poskytovať jedlo podľa vášho rozhodnutia, pretože vie, ktorí z nich mi boli milí». Ďalej na inom mieste: «Zverujem Prothyma, Polychronia, a Hypatia a žiadam, aby žili s vami a bolo im poskytované jedlo». Pýtam sa, či musí byť jedlo dané všetkým, alebo len tým, ktorých zveril a ohľadne nich prikázal, aby žili s dedičmi? Modestinus odpovedal [že podľa predloženého je jedlo zanechané všetkým prepustencom, ktorých počet bude potom stanovený rozhodnutím spravodlivého muža]“.

Dôvod pochybností pýtajúceho je očividný. Je zrejmé, že prvá dispozícia poručiťela z obsahového hľadiska bola neurčitá a jej určenie bolo ponechané na vôľu samotných dedičov: „poskytovať jedlo podľa vášho rozhodnutia“. V kontexte druhej uvedenej testamentárnej dispozície vznikla pre dedičov ďalšia pochybnosť, či strava má byť napokon poskytovaná všetkým prepustencom alebo len tým zvereným. Modestinova odpoveď vo fragmente je už interpolovaná. Domnievane sa, že tak ako v prípade právnika Mela (ktorý vo veci odkázaného ročného príspevku, ktorého suma nebola určená, považoval odkaz za neplatný - D. 34, 1, 14), tak aj Modestinus nepovažoval dispozíciu s neurčítym plnením za napísanú v záвете. Naproti tomu východorímski právnici Modestinovu odpoveď upravili v prospech zachovania platnosti testamentárnej dispozície, a to pre nich obvyklým spôsobom: určenie počtu vyživovaných prepustencov má byť stanovené rozhodnutím spravodlivého muža.⁹

Našu hypotézu potvrdzuje aj interpolovaný text právnika Valensa, ktorý bol prevzatý z jeho 1. knihy Fideikomisov:

„*Stichus liber esto: et ut eum heres artificium doceat, unde se tueri possit, peto*». *Pegasus inutile fideicommissum esse ait, quia genus artificii adiectum non esset: [sed praetor aut arbiter ex voluntate defuncti et aetate et condicione et natura ingenioque eius, cui relictum erit, statuet, quod potissimum artificium heres docere eum sumptibus suis debeat]*“ (Valens D. 32, 12).

„*Stichus buď oslobodený. A žiadam dediča, aby ho vyučil remeslu tak, aby sa mohol udržať*». Pegasus hovorí, že fideikomis je neplatný, pretože nie je pripojený druh remesla, [avšak prétor alebo rozhodca vychádzajúc z vôle poručiťela, z veku, postavenia a schopností toho, ktorý bol obdarený, stanoví, akému najvhodnejšiemu remeslu sa má na náklady dediča vyučiť]“.

Rovnako aj v tomto prípade je povinnosť dediča (t. j. vyučenie remeslu) formulovaná tak neurčito, že - podľa názoru Emilia Albertaria - žiaden klasický právnik ju nemohol považovať za právne existujúcu.¹⁰ Uvedené v zásade potvrdzuje aj predstaviteľ prokuliánskej školy klasický právnik Pegasus pôsobiaci za vlád cisárov Nera a Vespaziána (54 - 79).¹¹ Justiniánski kompilátori za účelom zachovania platnosti fideikomisu interpolovali druhú časť fragmentu tak, aby: a) povinnosť dediča zostala účinná alebo platná, b) spresnenie rozsahu povinnosti určil buď prétor alebo rozhodca s prihliadnutím na viaceré okolnosti obdareného.

Závery právnej exegézy skúmaných prameňov, ku ktorým sme dospeli prostredníctvom interpolačnej metódy možno zhrnúť nasledovne. Domnievame sa, že klasické rímske právo považovalo za neplatný (resp. za neexistujúci) nielen taký záväzok, ktorého plnenie bolo celkom neurčité, ale považovalo za neplatný aj taký záväzok, ktorého

⁹ LEVY-RABEL, ref. 2, s. 289.

¹⁰ ALBERTARIO, Emilio. *Studi di diritto romano 3. Obbligazioni*. Milano: Giuffrè, 1936, s. 318; LEVY-RABEL, ref. 2, s. 263.

¹¹ Bližšie pozri LENEL, Otto. *Paligenesia iuris civilis II*. Lipsia: Bernhard Tauchnitz, 1889, col. 9 a nasl., BRTKO, Róbert. *Kontroverzie medzi prokuliánmi a sabiniánmi*. Levoča: MTM, 2020, s. 14-15.

určenie plnenia bolo ponechané len na mienku dlžníka, a to preto, lebo dlžníkom určené plnenie by nemuselo smerovať k uspokojeniu veriteľa alebo takéto plnenie nemuselo byť v záujme veriteľa.

Taktiež sa domnievame, že podľa klasických právnikov plnenie muselo byť určité alebo aspoň určiteľné v okamihu vzniku záväzku. Inak povedané, plnenie nemuselo byť od začiatku presne určené, ale muselo byť aspoň vymedzené takými atribútmi, ktoré v budúcnosti mohla spresniť aj tretia osoba, ale nikdy nie jeden zo subjektov obligačného vzťahu. Uvedený záver potvrdzujú slová klasického právnika Gaia:

„Illud constat imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit: quanti velis, quanti aequum putaveris, quanti aestimaveris, habebis emptum“ (Gaius D. 18, 1, 35, 1).

„Je ustálené, že zmluva (právny úkon) je neperfektná, ak predávajúci povie kupujúcemu: „môžeš kúpiť za toľko, koľko chceš zaplatiť alebo koľko považuješ za spravodlivé alebo na koľko vec oceňuješ“.

Z uvedeného textu jasne vyplýva, že klasické právo považovalo zmluvu za neperfektnú¹², t. j. za nedokonalú, neuzavretú, neplatnú alebo za platnú a neúčinnú,¹³ ak by určenie, resp. spresnenie, obligačného plnenia bolo ponechané len na jednu zmluvnú stranu, t. j. môžeš kúpiť za toľko koľko: a) chceš zaplatiť; b) považuješ za spravodlivé; c) vec oceňuješ. Vo všetkých prípadoch právny úkon sa považuje za nedokonalý.

Odlíšny postoj zaujali východorímski právnici 6. storočia (nazývaní kompilátori), ktorým cisár Justinián nariadil,¹⁴ aby klasické rímske právo prispôbovali novým sociálnym a hospodárskym pomeroch. Za týmto účelom v textoch - týkajúcich sa záväzkov s neurčitým plnením - vykonali škrty a úpravy v prospech platnosti záväzku, keď spresnenie obligačného plnenia ponechali na mienku jedného z kontrahentov (spravidla dlžníka) alebo tretiu osobu (sudcu) odvolávajúc sa buď na pomery a postavenie osoby poručiť (pozri Alfenus D. 35, 1, 27) alebo odvolávajúc sa na spravodlivé uváženie čestného muža (*arbitrium boni viri*)¹⁵. Domnievame sa, že výraz „uváženie čestného muža“ zaviedli kompilátori preto, aby strana pri spresnení povinnosti postupovala nie podľa subjektívnych ale objektívnych kritérií. Z interpolačného indexu vyplýva, že viaceré texty klasických právnikov boli interpolované v prospech platnosti právneho úkonu práve použitím výrazu *arbitrium boni viri*. Za viaceré takto upravované texty uvedieme aspoň dva:

„Si societatem mecum coieris ea condicione, ut partes societatis constitueres, [ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: et conveniens est viri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, veluti si alter plus operae industriae pecuniae in societatem collaturus sit]“ (Pomponius D. 17, 2, 6).¹⁶

¹² „Imperfectum“ – nedokončený, neurobený, nedokonalý, nedonosený, nesplnený. Bližšie pozri CALONGHI, Ferruccio. *Dizionario latino italiano*, Torino: Rosenberg & Sellier, 1990, s. 1323; PRAŽÁK Jozef – NOVOTNÝ František – SEDLÁČEK Jozef. *Latinsko-český slovník A-K*. Praha: Státní ped. nakladatelství, 1955, s. 659.

¹³ Ohľadom prekladu a výkladu fragmentu bližšie pozri VRANA, Vladimír. *Kúpna cena – pretium verum, certum, iustum v rímskom práve*. In *Kúpna zmluva - história a súčasnosť I*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. 2013. s. 415-422.

¹⁴ Bližšie pozri jeho konštitúcie *Tanta*, 10, *Deo auctore* 7.

¹⁵ Milan Bartošek výraz prekladá ako „dobrovzdání řádného občana“. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 85. V odbornej literatúre sa možno stretnúť aj s nasledovným prekladom: „úsudok dobrého občana“ alebo „uváženie statočného muža“.

¹⁶ LEVY, Ernestus – RABEL, Ernestus. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus I. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1929, s. 297.

„Ak so mnou uzavrieš spoločenskú zmluvu pod podmienkou, že určíš podiely v spoločnosti, [tak táto vec sa musí urobiť podľa uváženia čestného muža: a v súlade s uvážením čestného muža je, že nebudeme spoločníkmi s rovnakými podielmi, ak napríklad jeden z nás chce do spoločnosti priniesť viac práce, činnosti alebo peňazí]“.

Podobne v nasledujúcom fragmente týkajúceho sa prepusteného otroka - ktorý sa zmluvne zaviazal svojmu bývalému pánovi vykonávať práce¹⁷ - nachádzame nasledovné zásahy byzantských právnikov, ktorí elegantne prispôbili Celsov text svojej teórii o spravodlivom uvážení čestného muža.

„*Si libertus ita iuraverit dare se, quot operas patronus arbitratus sit, non [aliter] ratum fore arbitrium patroni, [quam si aequum arbitratus sit]*“ (Celsus D. 38, 1, 30).¹⁸

„Ak by prepustenec slávnostne sľuboval, že vykoná toľko prác, koľko určí patrón, rozhodnutie patróna nebude [inak] platné, [len ak bude vychádzať zo spravodlivosti]“.

Podľa tejto teórie prepustenec má sa spoliehať na svojho bývalého pána ako na „čestného muža“ dúfajúc, že jeho rozhodnutie bude spravodlivé.

Z Interpoláčného indexu vyplýva, že v tomto smere možno uvažovať aj o interpoláciách ďalších fragmentov, ktoré sa týkali kúpnej zmluvy (Ulpianus D. 19, 1, 7), nájmu (Paulus D. 17, 2, 77), zriadenia vena (Celsus D. 32, 43; Papinianus D. 23, 3, 69, 4) a hlavne odkazov a fideikomisov (napr. Celsus D. 31, 30; Ulpianus D. 32, 11, 7-8; Ulpianus D. 30, 75 a iné).¹⁹ Cieľom inovácií justiniánskych kompilátorov bolo zachovanie platnosti právneho úkonu, zmluvy, testamentárnej dispozície alebo odkazu s neurčitým obsahom. Robili to tým spôsobom, že spravidla sa odvolali na majetkové pomery subjektu alebo dôstojnosť osoby, aby prostredníctvom týchto atribútov bolo možné v budúcnosti určiť predmet plnenia, ktoré - ako sa domnievame - v klasickom práve malo byť v zásade od začiatku určené dohodou kontrahentov alebo určením poručiteľa.

V súvislosti s témou príspevku považujeme za potrebné ozrejmiť ešte otázku platnosti záväzku, ktorého plnenie v čase vzniku záväzku nebolo fyzicky alebo právne možné alebo, ktorého plnenie v čase uzavretia zmluvy existovalo, ale inak, ako si kontrahenti mysleli, napr. zničený alebo polorozpadnutý dom, či olivový háj. Domnievame sa, že klasickí právnici považovali uvedené obligácie za neplatné z dôvodu nemožnosti plnenia. Justiniánski právnici so svojou arbitrárnou mentalitou neraz odporujúcou prísnyim pravidlám klasického práva uznali kúpnu zmluvu za platnú aj v prípade, ak predmet kúpy z polovice zanikol (z časti zničený olivový sad alebo polorozpadnutá budova); kúpna cena bola však adekvátne znížená.

„*Domum emi, cum eam et ego et venditor combustam ignoraremus. nerva sabinus cassius nihil venisse, quamvis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt. sed si pars domus maneret,*

¹⁷ Už v období republikánskeho zriadenia bolo zvykom, že otrok hneď pri svojom prepustení na slobodu prostredníctvom verbálnej zmluvy (*promissio iurata liberti*) sa zaväzoval svojmu patrónovi nielen vykonávať určité služby (napr. sprevádzať ho, strážiť mu dom) ale aj manuálne práce.

¹⁸ LEVY, Ernestus – RABEL, Ernestus. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus III. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1935, s. 55.

¹⁹ Bližšie pozri BRTKO, Róbert. „Arbitrium boni viri“ (uváženie čestného muža) pri vymedzení určitosti obligačného plnenia. In *Pôžička či úžera? Nútený výkon rozhodnutia - rímskoprávne základy a problémy aplikačnej praxe (zborník vedeckých prác z Konferencie slovenských a českých právnych romanistov)*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, s. 21-28.

neratius ait hac quaestione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat, ut, si quidem amplior domus pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem, sed etiam quod forte solutum ab eo est repetet: sin vero vel dimidia pars vel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor venditionem adimplere aestimatione viri boni arbitrato habita, ut, quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inventum, ab huius praestatione liberetur“

1. *Sin autem venditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam venditionem stare, si tota domus ante venditionem exusta sit: si vero quantacumque pars aedificii remaneat, et stare venditionem et venditorem emptori quod interest restituere. 2. Simili quoque modo ex diverso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, venditor autem ignorabat: et hic enim oportet et venditorem stare et omne pretium ab emptore venditori, si non depensum est, solvi vel si solutum sit, non repeti. 3. Quod si uterque sciebat et emptor et venditor domum esse exustam totam vel ex parte, nihil actum fuisse dolo inter utramque partem compensando et iudicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte veniente stare non concedente“ (Paulus D. 18, 1, 57, 1-3).*

„Kúpil som dom a obaja, predávajúci aj ja sme nevedeli, že v čase predaja zhorel. Nerva, Sabinus a Cassius hovoria, nič sa nepredalo, hoci aj pozemok (priestranstvo) ostal a zaplatené peniaze môžu byť žalované späť. Ak však nejaká časť budovy ostala, Neratius hovorí, že v prípade ako je tento je dôležité zistiť, aká veľká časť zhorela a ak väčšia časť zhorela, kupujúci nemôže byť nútený k perfekcii zmluvy a môže vždy žiadať to, čo zaplatil. Ak však polovica domu, prípadne menej než polovica, zhorela, kupujúci bude nútený súhlasiť so zmluvou potom, čo ocenenie veci bolo vykonané podľa rozhodnutia čestného muža; a akékoľvek zníženie hodnoty spôsobené požiarom má byť odpočítané zo sumy, ktorú má zaplatiť kupujúci.

1. Ale ak len predávajúci vedel, že dom zhorel a kupujúci to nevedel, kúpa je neplatná, ak tento dom bol zničený pred uzavretím zmluvy. Ak však nejaká časť domu zostala, kúpa bude platná a predávajúci musí kupujúcemu nahradiť celý záujem, o ktorý zničením prišiel. 2. Podobne tiež treba prediskutovať otázku z opačného pohľadu, čiže, ak kupujúci vedel o požiari, ale predávajúci to nevedel: aj v tomto prípade kúpna zmluva sa má považovať za platnú a celá kúpna cena, ak sa tak ešte nestalo, má byť zaplatená predávajúcemu, a, ak kúpna cena bola už zaplatená, nemôže byť žiadaná späť. 3. Ak obaja, tak kupujúci ako aj predávajúci vedeli, že dom úplne alebo čiastočne zhorel, zmluva nevznikla, z dôvodu zlého úmyslu na oboch stranách, pretože kontrakt *bona fidei* nevznikne, ak sú obe strany zlomyseľné“.

„Arboribus quoque vento deiectis vel absumptis igne dictum est emptionem fundi non videri esse contractam, si contemplatione illarum arborum, veluti oliveti, fundus comparabatur, sive sciente sive ignorante venditore: sive autem emptor sciebat vel ignorabat vel uterque eorum, haec optinent, quae in superioribus casibus pro aedibus dicta sunt“ (Papinianus D. 18, 1, 58).

„Bolo povedané, že kúpa pozemku sa nepovažuje za platne uzavretú, ak stromy na ňom sa nachádzajúce vyvrátil vietor alebo spálil oheň, ak bol pozemok zakúpený práve s ohľadom na existenciu týchto stromov, napríklad olivového sadu, a nezáleží, či predávajúci o tomto vedel alebo nevedel. Naopak, ak by o tom, kupujúci vedel alebo to ignoroval, alebo sa tak stalo obidvom stranám, platí to čo bolo povedané vo vyššie uvedených prípadoch týkajúcich sa budov“.²⁰

²⁰ Ohľadom interpolácií fragmentov pozri LEVY-RABEL, ref. 16, s. 316-317.

Podobne klasickí právnici nepovažovali kúpnu zmluvu za platnú, ak jej predmetom bola vec *extra commercium*. Naproti tomu justiniánski právnici uznali platnosť kúpy aj v prípade, ak jej predmetom bol slobodný človek alebo miesta sväte a náboženské za predpokladu, že kupujúci o tomto nevedel (Pomponius D. 18, 1, 4, Modestinus D. 18, 1, 62, 2).²¹

Po kritickom predstavení relevantných interpolovaných prameňov obsiahnutých v kodifikácii cisára Justiniána dnes známej pod názvom *Corpus iuris civilis*²² (Zbierka občianskeho práva) možno potvrdiť tézy, ktoré sme si stanovili na začiatku príspevku. Klasické právo nepovažovalo obligáciu, odkaz alebo testamentárnu dispozíciu za platnú, ak obsah obligačného plnenia bol od začiatku neurčitý alebo ani v budúcnosti neurčiteľný. Justiniánske právo malo tendencie takéto obligácie spravidla udržať v platnosti, a to dvoma spôsobmi: spresnenie obligačného plnenia ponechalo na mienku jedného z kontrahentov (spravidla dlžníka) alebo tretiu osobu (sudcu).

²¹ Ohľadom interpolácií fragmentov pozri LEVY-RABEL, ref. 16, s. 307-308; s. 317.

²² Výraz bol prvý krát použitý v 12. stor. Bežne sa používa od konca 16. storočia, keď právny humanista Dionysius Gothofredus vydal pod týmto názvom celé kodifikačné dielo Justiniána.